

SIEGFRIED DEBAEKE & LUC ERVINCK

Het drama van Esen, de genadeloze slachtpartijen van oktober 1914

Herwerkte editie, 2011, 192 p.

Tijdens de Duitse invasie van België in augustus 1914 begaan de Duitse troepen heel wat gruweldaden tegen de Belgische bevolking. Zogenaamde vrijeschutters – burgers die op de Duitse troepen zouden gevuurd hebben – worden door de Duitse invaller zonder proces standsrechtelijk neergeschoten. De Duitsers branden hele dorpen plat en maken geen onderscheid wie ze vermoorden. Dinant, Tamines, Leuven, Aarschot, Dendermonde en tal van andere Belgische dorpen en steden krijgen te maken met de Teutoonse furie. Ook in Esen gaan de Duitsers in oktober 1914 woest te keer.

Het Drama van Esen vertelt in negentien korte hoofdstukken hoe het de burgerbevolking van het West-Vlaamse plattelandsdorpje Esen vergaat tijdens de eerste oorlogsmaanden. De bevolking van Esen, die in 1914 hoofdzakelijk bestaat uit landbouwers, denkt dat de oorlog het dorp snel zal passeren. De eerste oorlogsdagen lijken een spannend avontuur te zijn, waarbij de oorlog niet altijd even serieus wordt genomen en waarbij plantrekkerij al gauw de kop op steekt. Zo schrijft een van de getuigen over zijn patrouilles als burgerwacht tijdens de eerste oorlogsmaanden: "Onder andere wisten wij al gauw waar wij onze benen onder tafel zouden steken om een stukske te eten (...). Ons verslag in het hoofdkwartier van de burgerwacht bij hoofdman Richard Theunynck was kort en gelijk met dat van alle andere wachters: 'Niets gezien'" (p. 11-12).

De eerste contacten met de Duitsers zijn voorzichtig, maar geweldloos. Maar dan

lijkt de Duitse opmars voor Diksmuide vast te lopen. Bovendien krijgen de Duitse regimenten geen vat op de Belgische of Franse achterhoedes en patrouilles. Ze raken ervan overtuigd dat de burgerbevolking zich actief in de strijd moeit en zinnen op wraak. Tot grote ontzetting van de burgers leggen Duitse troepen in oktober 1914 het dorp in de as en jagen ze er tientallen onschuldige burgers over de kling. In verschillende acties worden de inwoners opgejaagd, uit hun huizen gesleurd, vernederd, opgesloten en op gruwelijke manier doodgeschoten, met de bajonet afgemaakt, met de kolf van het geweer de kop ingeslagen of zelfs levend begraven. De rest van de bevolking vlucht weg of wordt gedeporteerd naar het binnenland. Alles gebeurt zonder vorm van proces en met schijnbare willekeur.

Het drama van Esen is gebaseerd op getuigenissen die onmiddellijk na de oorlog verzameld werden door een Esense studiering en op een officieel rapport van de Onderzoekscommissie naar de schendingen van het Volks- en Oorlogsrecht uit 1923. De getuigen zijn van allerlei slag. Zo komen er onder andere een koster-onderwijzer, een brouwersdochter, landbouwers en een herbergier aan bod.

Het verhaal van Esen in oktober 1914 is boeiend om te lezen. De precieze detailstudie van een dorp in oorlog, waarbij de verzamelde getuigenissen van de dorpsbewoners steevast centraal staan, leest als een trein. De talrijke citaten brengen de personages weer tot leven, ze krijgen een gezicht, ze hebben gevoelens en we leren hun verhaal kennen. De lezer wordt ondergedompeld en meegesleurd naar de gruwelijke maand oktober 1914. Bijwijlen

is de lectuur van het boek zelfs spannend. Een handig kaartje aan het begin van het boek laat de lezer toe zich goed te oriënteren in de lokale toponymie en met de talrijke foto's in het boek wandelt de lezer bijna door de straten van Esen.

Deze micro-historische invalshoek is zeer geslaagd, hoewel de persoonsgegevens van bepaalde hoofdgetuigen, zoals de kostenonderwijzer, niet verder worden uitgediept. Er zijn immers meer bronnen voorhanden voor de studie van personen die het slachtoffer werden van het Duitse geweld dan die de auteurs hebben geraadpleegd. Zo bewaart bijvoorbeeld de Dienst Oorlogsslachtoffers in Brussel duizenden persoonsdossiers die na de oorlog werden aangelegd om burgerslachtoffers of hun familie te vergoeden.

De casussen die de auteurs in het boek beschrijven zijn zeer interessant. Ze tonen niet alleen hoe de Duitsers de inwoners van Esen behandelen, maar ze laten ook bijzonder goed zien hoe de Belgen reageren op de oorlog. Na een eerste treffen tussen Duitse cavaleristen en een Belgische patrouille die inderhaast werd versterkt met aangevoerde troepen, trekken de streekbewoners er op uit om het slagveld te bezoeken en souvenirs te bemachtigen. De oorlog lijkt dan nog een spannend en snel voorbijgaand, maar belangrijk evenement te zijn. Iedereen wil er een souvenir van. Kogelhulzen zijn een gegeerd verzamelobject, maar wie later met kogelhulzen op zak wordt betrapt door de nerveuze Duitsers, wordt ter plekke afgemaakt : het getuigt immers van vrijschutterij. De schermutseling tussen de Duitse cavalerie en de Belgische infanterie is boeiend voorgesteld in het boek en wordt gevolgd door een namenlijst

van de gesneuvelde Belgen. Deze lijst werd opgesteld door de burgemeester en door de veldwachter van Esen. "Het is wel eigenaardig dat twee gesneuvelde Belgen niet geïdentificeerd werden", schrijven Siegfried Debaeke en Luc Ervinck onderaan het korte lijstje op pagina 24.

Spijtig genoeg hebben de auteurs niet de moeite gedaan om dit treffen in de context te plaatsen. Hier konden de auteurs zeker een beroep hebben gedaan op de collecties van het Archief- en Documentatiecentrum van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis in Brussel. Deze instelling bewaart immers de archieven van het Ministerie van Landsverdediging tot mei 1940, waaronder de archieven van de Belgische legerdivisies, het archieffonds Moskou, regimentsgeschiedenissen en ook de personeelsdossiers van militairen geboren voor 1889. De raadpleging van dit archief had over dit lokale treffen tussen Duitsers en Belgen extra informatie kunnen opleveren. Ook de lectuur van de publicatie van Patrick Goossens en Lieve Meirsonne die in 2009 verscheen onder de titel *Vlaanderen Niemandslaan 1914, van gendarmen, vrijwilligers en burgerwachten tijdens de eerste oorlogsmaanden*, zou in de bijgewerkte versie van Siegfried Debaeke een pluspunt geweest zijn. Goossens en Meirsonne beschrijven immers de gevechten bij Zarren heel uitgebreid op de pagina's 193-198. Ze vermelden er bijvoorbeeld ook bij dat er nogal wat polemiek was tussen de gemeenten Zarren en Esen over waar de schermutseling plaats had gevonden. Goossens en Meirsonne hebben hun werk over de gevechten bij Zarren gebaseerd op onder andere Duitse regimentsgeschiedenissen en op onderzoek in het archieffonds Moskou van het eerder

aangehaalde Archief- en documentatiecentrum van het Koninklijk Legermuseum. Ook de gesneuvelde Belgen kunnen worden geïdentificeerd.

In het boek laten de auteurs getuigen aan het woord die beschrijven hoe ze eind september, begin oktober 1918 al naar Esen trekken en er hun dorp verwoest aan treffen. “Wij waren alle drie van overtuigd dat ons ballingschap zou voortduren, omdat wij ons geen denkbeeld konden vormen dat nog ooit een herstel van de verwoeste gewesten mogelijk was” (p. 136). Daarmee eindigt voor de auteurs het verhaal van Esen. Het zou echter interessant geweest zijn om te onderzoeken hoe Esen is omgegaan met de gebeurtenissen van 1914 en wat er met de slachtoffers is gebeurd. In het hoofdstuk “onschatbare bronnen” (p. 9) halen de auteurs al aan dat er in Esen in 1921-1922 een studiekering actief was die aan de leden vroeg om hun oorlogsherinneringen neer te pennen. Op zich is dit initiatief al een duidelijk teken dat de Esenaars de oorlog niet willen vergeten. Wat gebeurde er verder met de herinnering aan de omgekomen burgers tijdens die noodlottige oktober in 1914? De gesneuvelde soldaten werden vaderlandse helden, maar wat met de burgers? Werden ze officieel herbegraven? Hoe werden ze herdacht? Werden er monumenten opgericht? De vraag kan zelfs nog verder worden doorgetrokken naar mei 1940. Hoe reageerden de burgers van het dorp bij het uitbreken van een nieuwe oorlog? Op al deze vragen biedt het boek *Het drama van Esen* geen antwoord.

Niet alleen ontbreken een aantal cruciale bronnen in deze studie, het bronnenapparaat is ook bijzonder beknopt en oogt rommelig. Zo wordt nergens uitgelegd waar de getuigen-

verslagen van de naoorlogse studiekering in Esen bewaard worden. Verder oogt het boek zelf wat ongestructureerd. Door sprongetjes in de tijd is het voor de lezer niet altijd even gemakkelijk om de verschillende verhaallijnen van de personages goed te volgen. Daarenboven zijn in de tekst enkele kaderteksten opgenomen die sommige passages in de tekst moeten verduidelijken, maar de kadertekst “*Kersverse troepen uit Duitsland*” (p. 54-55) draagt enkel bij tot het chaotische karakter van het werk. Sommige delen uit die kadertekst worden herhaald in de hoofdstukken. Het geheel zou aan leesbaarheid gewonnen hebben als deze kadertekst werd verwerkt in de gewone tekst. Bovendien wordt het wat rommelige karakter van de tekst versterkt door de talrijke slordigheden. Zo schrijven de auteurs dat de 201ste Reserve-Infanterieregiment uit zo’n 2.500 manschappen bestond, terwijl ze twee regels verder beweren dat deze eenheid zo’n 3.000 man sterk was (p. 55).

Het opzet van het boek mag dan wel het *drama van Esen* zijn, de uitwerking ervan laat soms te wensen over. De studie ontbreekt aan context. De Duitse inval in augustus 1914 en de hierop volgende gruweldaden in de Belgische dorpen en steden, zoals onder andere Tamines, Dinant, Leuven en Aarschot worden nergens toegelicht. Het algemene verloop van de krijgsverrichtingen tussen de Duitse inval en de slag aan de IJzer in oktober 1914 ontbreekt. Veel hoeft het echter niet te zijn. Op het einde van het boek volgt nog een dertigtal bladzijden met Duitse foto’s genomen in Esen tijdens de stellingenoorlog tussen eind 1914 en oktober 1918. Mooi, maar op zich heeft dit weinig te maken met het opzet van het boek. Ook de namenlijst van omgekomen militairen uit

Esen heeft niets te zien met de gebeurtenissen in oktober 1914. Daarenboven staat vermeld dat de doodsprentjes van de militairen volgens datum van overlijden gerangschikt zijn, terwijl er geen doodsprentjes van militairen in het boek zijn opgenomen.

Tot slot schrijft schrijft Siegfried Debaeke in het voorwoord dat Henri Pirenne in 1928 beweerde dat de Duitse invaller in oktober 1914 geen terreur meer zou hebben gezaaid. Professor Sophie De Schaepdrijver neemt dit statement zonder meer over in haar standaardwerk *De Grootte Oorlog, het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (1997). Deze opmerking herhaalt Debaeke op de achterflap van het boek. Dit punt van kritiek op twee voornamen Belgische historici van Debaeke mag dan volledig juist zijn, ze is echter irrelevant en achterhaald. Sinds het verschijnen van De Schaepdrijvers boek, verscheen immers al de lijvige studie van John Horne en Alan Kramer. In hun publicatie *German Atrocities 1914, A History of Denial* (2001) wordt Esen uitgebreid behandeld. Horne en Kramer schrijven op pagina 74 dat in een laatste incident in Esen op 21 oktober 1914 de inwoners ervan beschuldigd werden de Franse troepen geholpen te hebben. De Duitsers sleurden de burgers uit hun huizen, doodden er 47 en deporteerden er 275. Ook de omliggende gemeenten komen in dit onderzoek aan bod.

Het drama van Esen is zeker een boek om te lezen. De auteurs zijn erin geslaagd om via allerlei getuigenissen het drama van oktober 1914 tot leven te brengen, maar helaas is hun onderzoek niet grondig gevoerd. Er zijn

te weinig bronnen geraadpleegd en het werk is slordig bij elkaar geschreven.

Jan Van der Fraenen